

Béres Gyula

A tornai uradalom és Torna vármegye rövid történeti vázlata

A honfoglalást követően Árpád vezér a szerencsi pihenőhelyről, elküldte Böngér fiát Borsot a lengyelek földje felé, hogy a határszéleket a Magas-Tátraig megtekintse és megerősítse. Bors vezér pedig az egész területet meghódította „a Körösöktől a Zagyva folyóig, meg a Szepes erdőig.”¹

A honfoglalás idején Torna vármegye területén szláv és későavar népesség élt, melyek a 13-14. századra asszimilálódtak a letelepedő magyarsághoz.² A hely- és folyónevek megőrizték a szlávok nyomait.³ A honfoglalók, Bors vezér vezetésével a Szalonna – Perkupa között lévő szorosig jutottak.⁴ A későbbi Torna környéke megszállatlan, gepűn túli területként került a király tulajdonába.⁵ A tornai erdőispánság eleinte Borsodhoz tartozott.⁶

Az erdőuraldom kezdetben nagyobb volt a későbbi vármegyénél, mivel hozzá tartozott a Szepesség Hernád-völgyi része a Gömör-Szepesi és Jászó körüli erdők, az ún. „Feketeerdő”. Első ismert települései Torna és Jászó voltak. Az erdőispánság központja Torna volt, ahol a birtokot irányító jószágkormányzó lakott.⁷ A királyi udvarház a mai Tornagörgön volt. Ellátását a jászói uradalom, Szepesi, Poszpehfölde, valamint a Vasonca és a Szikszó patakok mellett lévő birtokok biztosították.⁸ A hagyomány ma is őrzi a település északi

---

¹vö.: Anonymus: Gesta hungarorum

²BORÓVI JÓZSEF: A mai rozsnyói egyházmegye területének középkori kialakulása. Rozsnyó, 1942. (továbbiakban: BORÓVI, 1942.) 24., 14. p.; JUHÁSZ ATTILA: A tornai plébánia története. Kassa, 2002. (továbbiakban: JUHÁSZ, 2002.) 10. p.

³BORÓVI, 2000. 13. p.

⁴BORÓVI, 2000. 19. p.; DÉNES GYÖRGY: A Bódvaszilasi-medence 700 éves története. Miskolc, 1983. (továbbiakban: DÉNES, 1983.) 26. p.

⁵DÉNES, 1983. 26. p. A megye déli határát Borsod váránál húzza meg: KARÁCSONYI JÁNOS: Hazánk Szent István korabeli határaitól. In: *Századok*, 1901. 1049. p. Munkájában hivatkozik: PUKY ANDOR: Adatok Torna vármegye XIII. századi kiterjedéséhez és a Tomory család történetéhez. In: *Történelmi Tár*, 1883. 209-216. p.

⁶GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Abaújvár-Csanád és Csongrád megye. Bp., 1966. (továbbiakban: GYÖRFFY, 1966.) 740. p.; KÁLNICZKY LÁSZLÓ: Magyarország „régii” földrajza. Miskolc, 1995. 69. p.

⁷GYÖRFFY, 1966. 45. p.

⁸GYÖRFFY, 1966. 45. p.

részen lévő Palota elnevezéssel. Más vélemény szerint az uradalom központja az 5 km-re fekvő Váradka földvéra lehetett, amelynek ma már csak hadászati, védelmi szerepet tulajdonítanak.⁹ Az uradalom területén királyi szolgálónépek éltek melyek feladatai a településnevekben maradtak fenn. (Hidvégdárdó, Körtvélyes, Méhészke, Udvarnoki, Szádalmás, Kovácsi, Mile (szénégető boksa), Rudnok) Az erdőispánság területén a szabadok határőrizeti feladatot is elláttak.

A 12. században az erdőispánság északon a Szepességig a Gölnic-folyón túl, valamint délen a Bódva-völgy, Perkupa, Szalonna között lévő szorosig, nyugaton Pelsőc, Csetnek, keleten Jászó, Szepsi vidékéig terjedt.¹⁰ Első írásos említése 1198-ból való, mikor is azt Imre király eladományozta anyja hűgának, Aliz hercegnőnek, 100 háznép szolgáló családdal és még további négy faluval.¹¹ Az uradalom 1204-ig volt a hercegnő kezén, ugyanis ekkorra férjhez ment és a birtok visszaszállt a királyra.

A tornai főesperesség alapításának dátuma ismeretlen. Valószínű, hogy az esztergomi egyházmegye alapítása után egy későbbi időpontban hozták létre még a vármegyévé szerveződés előtt a 11-12. században.¹² A fennhatósága nagyobb területre terjedt ki, mint a későbbi vármegyének.¹³ Területére nemcsak az esztergomi de az egri püspök fennhatósága is kiterjedt néhány birtok erejéig mint a buzitai Szent Márton egyház tizede, melyről az egri káptalan 1279-ben lemondott a tornai plébánia javára.¹⁴ Területén 1171 előtt felépült a jászói premontrei prépostság.¹⁵ Mivel a főesperesség az esztergomi

---

⁹DÉNES GYÖRGY: A Bódva-völgy felső szakaszának Árpád-kori története a tatárjárásig. In: Tanulmányok a Bódva-völgye múltjából. Putnok, 1999. (Múzeumi Könyvtár 5.) 146.p. palánkvárat említ

¹⁰DÉNES, 1983. 27. p.; vö. JUHÁSZ, 2002. 10. p.

¹¹NYÁRY ALBERT: A modenai királyi levéltár magyar történelmi szempontból. Századok, 1868. 245.o., III. Ince pápa 1198. július 16-kán kelt brévéje melyben az említett pápa, a muszlimok elől Magyarországra menekülő Aliz antiochiai hercegnőnek az Imre király adományozta tornai uradalom birtoklására nézve pártfogását ígéri. Az adományozás 1196 – 1198 között történhetett. vö.: DÉNES, 1999. 144-145. p.

¹²SCHEMATISMUS VENERABILIS CLERI DIOECESIS ROSNAVIENSIS. Kassa, MDCCCXXXVIII. [1838] (továbbiakban: SR. 1838.) 83. p., DÉNES, 1983. 34. p.

¹³SZÁDECZKY LAJOS: Történeti értékeink iskolai értesítőkből. In: *Századok*, 1884. 722. p. A szerző „A Rosnyói kath. főgimnázium értesítője” 1832. évi 2. számában megjelent tanulmányra hivatkozik.

¹⁴GYÖRFFY, 1966. 73. p.

¹⁵Magyarország történeti kronológiája. I. köt. Bp., 1986. 116. p.

érsék fennhatósága alá tartozott, így a tornai uradalom tizede is őt illette.

Az 1260-as évektől kerület (disctrictus) és vármegyeként (comitatus) kezdik nevezni, uradalomként (praedium) 1272-ben említik utoljára. Ekkortól ugyanis egy oklevélben a tornai ispánt említik a terület uraként.¹⁶ Mint ispánság 1272-ben tűnik fel, ispánja és vára 1274-ben.¹⁷ IV. László király a Buzita és Csécs között fekvő Poszpehfeldét 1278-ban elcsatolta Tornától.¹⁸ A 13. századra tehát a vármegyévé szerveződés lezárult.¹⁹ Az uradalom kiépülésével az erdőispánság várispánsággá, majd később vármegyévé alakult. Magába olvasztotta a környező területeket, de Gömörben és Szepesben elveszítette az erdőket, továbbá a jászói uradalmat és az Abaujban lévő szórt birtokokat.²⁰ A birtokadományozások következtében 1320-ra a területe annyira lecsökkent, hogy az ország egyik legkisebb megyéje lett.²¹

A tatárjárás idején IV. Béla király a muhi csatát követően az őket üldöző tatárok elől a görgői udvarházba menekült és erőt gyűjtve innen indult útnak a dalmáciai Trauba. A monda szerint a Szádelői-völgy akkor keletkezett, mikor a királyt üldöző tatárok előtt szakadt be a fennsík, hogy azok el ne foghassák őt és kíséretét.²²

A pusztítások elől a nép a környező dombok és hegyek barlangjaiba és erdőségeibe menekült, így a pusztítás nem okozott nagyobb emberveszteséget a területen. IV. Béla egyik kedvelt tartózkodási helye volt az uradalom.²³ Legalább négyszer is megfordult a vidéken, amit királyi oklevelek is bizonyítanak.²⁴ 1243. június 5-én a király a tornai uradalom pelsőci és csetneki részét az Ákos nembéli Fülöp és Detre ispánoknak adományozta a tatárjárás során tanúsított hűségü-

---

¹⁶KÁLNICZKY,1995. 69. p

¹⁷GYÖRFFY,1966. 45. p.

¹⁸GYÖRFFY,1966.133. p.

¹⁹GYÖRFFY a vármegyévé szerveződést a 13 – 14. századra datálja. im.: 45. p.

²⁰GYÖRFFY,1966. 47. p.

²¹JUHÁSZ, 2002. 10. p.; BORÓVI, 2000. 12. p. BORÓVI szerint a vármegyévé szerveződés Tornában a 12. századra lezárult. KÁLNICZKY,69. p.

²²A torna megyei mondákat pregnánsan bemutatja: MAGYAR ZOLTÁN: Torna megyei népmondák. In.: Magyar Népköltészet Tára. Bp., 2001., Osiris, 841. p. + 16. p. képmelléklet

²³DÉNES,1999. 141. p.

²⁴DÉNES,1999. 146. p.

kért.²⁵ Ők lettek a későbbi Bebekek ősei. Szintén 1243-tól a jászói prépost, mint királyi megbízott működik Tornában.²⁶ 1249-ben Tekus ispán és testvérei megveszik a Szalonna környéki uradalmat.²⁷ 1255-ben a jászói uradalmat a jászói prépostságnak adományozta és az abaújvári ispán alá rendelte.²⁸ 1263-ban IV. Béla megváltotta az esztergomi érseket illető terménytizedet, készpénz lefizetése ellenében a tornagörgői udvarháza fenntartására.²⁹

1273 táján IV. Kun László király a tornai uradalmat és Szádvárt elcserélte a sárosi Tekus ispán fiaival a nógrádi Jenő váráért.³⁰ Így Torna vármegye fele egy nemzetségé lett. A család megkapta Szádvárt a tornai birtokok tartozékaival együtt. Ettől kezdve Szádvár lett a tornai uradalom központja és az ispán székhelye.³¹

Az 1332-1337 között Magyarországon működő pápai tizedszedők jegyzékében nincs pontosan megnevezve a tornai főesperesség. A jegyzék összeállítója olyan plébániákat jegyzett fel, amelyek a tornai, Miklós plébános vezetése alá tartoztak, melyeket Tornáról irányított.³² Így a plébános, mint vidéki (rurális) főesperes, helyben lakott és nem az esztergomi káptalanban.³³ A jegyzék 12 települést jegyez fel: Égerszög, Almás, Jászó, Görgő, Perkupa, Zsarnó, Szögliget, Dernő, Tornaújfalu, Tornaszentandrás, Torna, Szepsi. A főesperességhez tartozó Hidvégardó és Vendégi valószínűleg azért nem szerepel a tizedlajstromban, mert a király által kiváltságolt települé-

---

²⁵DÉNES,1999. 141. p.

²⁶GYÖRFFY,1966. 100. p.

²⁷DÉNES,1983. 43-46. p., DÉNES,1999. 142. p.

²⁸Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL.) DL (= Diplomatikai Levéltár.) MOL. DL. 16087 Az 1255-ben kiadott oklevél 1436 január 24-i átírata Zsigmond király által. GYÖRFFY,1966. 47. p.

²⁹DÉNES,1999. 140. p.; ZSOLDOS ATTILA: A királyné udvara az Árpád-korban. In: *Századok*, 2002. 293. p.

³⁰DÉNES,1983. 47.p.

³¹DÉNES,1983. 47-48., 64. p.

³²BORÓVI, 1942. 90. p.; vö. Monumenta Vaticana Hungariae. Magyarországi Vatikáni Okirattár. Rationes Collectorum Pontificorum in Hungaria. Pápai tized-szedők számadásai 1281–1375. I. köt. Szerk.: FRAKNÓI VILMOS – VÁRSZEGI ASZTRIK – ZOMBORI ISTVÁN. Bp., 2000. (METEM könyvek) 233. p.

³³BORÓVI, 1942. 92. p. Ez azt is jelzi, hogy nem volt tagja a káptalannak, mint esztergomi kanonok., SOLYMOSI LÁSZLÓ: Az esztergomi székeskáptalan középkor végi jegyzőkönyve. In: *Századok*, 2002. 365-389. p.

sek lévén tizedük a plébánián maradt.³⁴ Ezt támasztja alá, hogy 1263-ban IV. Béla elismerte az esztergomi érseknek azon jogát, hogy Torna és Vendégi tizede a plébánosokat illesse.³⁵

1340-ben Tekus ispán utódai megosztották egymás között a szalonnai és tornai ág birtokait.³⁶ Egy 1319-es oklevél alapján már létrejön Tornában a nemesi vármegye, mely említi a tornai szolgabírárt.³⁷ A Tekusok utódai engedélyt kaptak a tornai vár felépítésére I. (Nagy) Anjou Lajos királytól, 1357-ben.³⁸

Tornai János 1406-os halálával a tornai ág kihalt és a birtok viszszaszállt a királynak.³⁹ Tőle kapták meg a Bebek az észak-gömöri és nyugat-tornai részek megszerzése után az 1440-es években. 1409-ben Zsigmond király adómentességet nyújtott a tornai uradalomnak. Ezután adományozta Berencsi Sáfár Istvánnak és Ezdegei-Besnyő Pál horvát-szlavón bánnak.⁴⁰ Ezidőtájt kapott városi rangot Torna és lett a vármegye közigazgatási és törvénykezési központja, amit Mátyás király más kiváltságokkal együtt megerősített. Később Bebek Orsolyán keresztül, házasság révén a Szapolyaiakhoz került. 1476-ban Szapolyai Imre és felesége Bebek Orsolya vásárolta meg a birtokot.⁴¹

A 15. század közepén dúló huszita háborúk sem kímélték a vidéket. A területen garázdálkodó és Szepsit is birtokló husziták Jan Giskra vezetésével a tornai várat is elfoglalták.⁴² 1462-ben Giskra

---

³⁴MOL DL 16109. sz.; Kelt: 1354 június 28., Hidvégárd és Bódvavendégi hospesfalvakként vannak megnevezve. vö.: ENGEL PÁL: Magyarország világi arcontológiája 1301 – 1457. Bp., 1996., História – MTA TTI, 419. p., DÉNES, 1983. 67. p. Később Vendégi Hidvégárd filiája lett.

³⁵DÉNES, 1983. 30. p.

³⁶DÉNES, 1983. 46. p.

³⁷KÁLNICZKY, 1995. 69. p

³⁸MOL DL 16114 (kelt: Visegrád, 1357.02.05.) „Lajos király Thornai János fia: László miles, Egyed és János mesterek érdemei fejében, főleg pedig mivel atyjának, Károly királynak majd neki úgy békében mint háborúban hűségesen szolgáltak, hogy ellenségeik ellen magukat biztosabban megvédhessék, azt a kegyet adja, hogy bármely birtokukon, főleg Thorman kő- vagy favárat építhessenek.”

(Átírja Lajos király 1357. október 29.) Regeszta

³⁹DÉNES, 1983. 80.p.

⁴⁰DÉNES, 1983. 82-83. p., Hazai oklevéltár 1234-1536/307. Kelt: 1410 május 25.

⁴¹KÁLNICZKY, 1995. 69. p

⁴²A huszita háborúkról lásd bővebben: Dr. TÓTH – SZABÓ PÁL: A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Bp., 1917., Hornyánszky, Dr. TÓTH – SZABÓ PÁL: Giskra, különös tekintettel Abaujmegyére. Bp., 1904., Értekezések a történettudomány köréből XIX. 10., DÉNES, 1983. 89-90. p.

meghódolt Mátyásnak így a tornai uradalom visszakerült a Bebek-
hez. 1500-ban a vár és tartozékai elpusztultak.⁴³ 1530-ban ismét a
Bebekhez került Torna, mivel Bebek Ferenc, János királyt szolgál-
va próbálta megszerezni többek között Tornát is. 1555-ben Fülek
török kézre kerülését követően a rablások, fosztogatások miatt több
falu a Bódva bal partján elnéptelenedett (pl.: Hidvégradó)⁴⁴. A jobb-
parti települések többé-kevésbé Szádvár védelme miatt nem szenved-
tek olyan károkat, mint a bal partiak. Szádvár 1567-es császári ost-
romát követően a hősiessé várvédő Patóchy Zsófia – Bebek György
felesége – szabad elvonulását követően a tornai várba vonult és ott is
rendezkedett be a török fogságból hazatérő férjével.⁴⁵ Később
Erdélybe mentek, ahol Bebek György fiú utód nélkül meghalt és
ezzel férfiágon a család kihalt.

A 16. század második felében hol császári, hol pedig török csa-
patok sarcolták, fosztogatták. 1567-től a felső-magyarországi 27 vár-
megyét kormányzó Szepesi Kamara igazgatása alá került.⁴⁶ Egy
1571-es adat szerint Torna vármegye és az északi vármegyék (Po-
zsonytól-Szabolcsig) a Királyi Magyarországhoz tartoztak.⁴⁷

1567 után az uradalom ismét a királyra szállt, akitől az egykori
egri várkapitány Magóchy Gáspár vásárolta meg, és aki 1579-től a
vármegye főispánja lett. A családon belül öröklődött a birtok, míg
nem házasság révén Káthay Ferenc birtokába jutott. Ezek után perek
sora zajlott a vár és az uradalom birtoklásáért. 1604-ben Bocskai Ist-
ván foglalta el a várat. A Bocskai szabadságharcot lezáró bécsi békét
követően az 1606-os, „tizenötéves háborút” lezáró zsitvatoroki béke

---

⁴³MOL DL 102682 Kelt: 1500 szeptember 14. *Zápolyai János tudatja Torna vára tartozékaiban élő népeivel, hogy Torna oppidum (Torna m) az elmúlt napokban teljesen leégett, meghagyja egyben nekik, hogy Hymffy Imre Torna vár várnagya információja szerint mindazoknak a polgároknak és jobbágyoknak, akik a megégett helyeken új házakat akarnak építeni, az építője odaszállításában legyenek segítségére.* Regeszta

⁴⁴MOL Urbarium Conscriptio (UC) UC 65:85 (a), (c), (1576, 1577) „a török felégette a falut, a lakosság elmenekült és vonakodnak visszatérni – vámhely – vízimalom – csak tavaszi vetések vannak és kenderföldek”, „két magtár és plébánia kivételével az egész falut felégették a törökök”

⁴⁵Az eseményről részletes tanulmányban emlékezik meg: DÉTSCHY MIHÁLY: Szádvár. Perkupa-Miskolc, 2004., Galyasági Településszövetség Az ostrom 1567 január 6-án kezdődött. (DÉTSCHY. 2004. 9. p.) Patóchy Zsófia és kísérete 1567 január 14-én vonult át a tornai várba. (DÉNES. 1983. 98. p.)

⁴⁶KÁLNICZKY, 1995. 78. p

⁴⁷KÁLNICZKY, 1995. 80. p

alapján Torna vármegye 14 falujának kellett adót fizetnie a töröknek.⁴⁸ 1609-1635 között a hódolt porták száma 19-27 között változott, ez az összesnek mintegy a felét tette ki.⁴⁹ 1620-ban Bethlen Gábor, 1621-től II. Ferdinánd birtokolta. 1629-ben a vármegye szintén a királyi Magyarország részét képezte.⁵⁰ 1643-ban a vármegye I. Rákóczi Györgyé lett. 1644-45-ben pestis pusztított a vármegyében. 1648-ban pedig a török felégette miután befészkelte magát egy időre a várba. Újabb pereskedések után 1652-től a kincstár kezére került. 1663-ban br. Keglevich Miklós kapta meg II. Lipóttól a várat. 1666-ban ismét királyi birtok, de 1674-től Barakonyi Ferenc főispán tulajdona. 1675-ben a kurucoké. 1677-től ismét br. Keglevich Miklósé, aki 1678-tól a vármegye főispánja lett. Thököly Imre csapatai elfoglalták és a Felső-Magyarországi fejedelemség részét képezte, de 1679-ben a császáriaknak sikerült visszafoglalni.⁵¹ 1682-ben ismét kuruc kézre került. Thököly 1682. július 25-én bevonult a várba, amit később felad, de 1683-ban újra elfoglalt. Ekkor a várnak már csak a fele állt. Végül 1685-ben Schultz császári generális előtt megnyílnak a kapui. Lipót parancsára azonban a várat felrobbantották.⁵² (A megmaradt részekbe 1848-ban nemzetőröket szállásoltak el, de egy tűz miatt az ép részek is leégtek.)⁵³

A Rákóczi-szabadságharc alatt Rákóczi és Bercsényi csapatai 1703 őszén Tornán egyesültek. 1706 októberében itt tanácskozott Rákóczi, Bercsényi, Károlyi Sándor Kassa ostromáról. December 23-án Rozsnyóról indulva itt vonultak át a csapatok Kassa felé.⁵⁴

A fejedelem 1707-ben Rozsnyóra menet a tornai kastélyban szállt meg. 1711 januárjában rövid ellenállás után a császáriak el-

---

⁴⁸PÁZMÁNY PÉTER műveiből. In.: Élő könyvek. Bp., é.n. (Magyar klasszikusok 42.) VIII. A Magyarországi támadásoknak hamisan költött eredetének rövid velős meghamisítása. 185. p., Magyarország Történeti Kronológiája. II. kötet, 1526 – 1848., főszerk.: BENDA KÁLMÁN, In.: Magyarország Történeti Kronológiája a kezdetektől 1970 – ig Négy kötetben, Bp., 1989., Akadémia, 432. p.

⁴⁹BARÁTH TIBOR: A magyar állam adóügye. In.: *Századok*, 1930. 728-729. p.

⁵⁰KÁLNICZKY, 1995. 80. p

⁵¹KÁLNICZKY, 1995. 81. p

⁵²UC 101: 23, 1685 július 16., „Torna: vára lerombolva” (1753 január 16 – i hitelesített átirat) Megemlíti továbbá, hogy a majorsági halastó mellett lévő malmot lengyel katonák robbantották le.

⁵³KIRÁLY JÓZSEF – SZILASI ISTVÁN: Torna vármegye története. Bódvavendégi, 1968., (kézirat) (továbbiakban: KIRÁLY – SZILASI, 1968.)

⁵⁴KIRÁLY – SZILASI, 1968.

foglalták Tornát. Az 1710-es pestisjárványt követően az Esterházy család svábokat, lengyeleket, ruszinokat telepített a vidékre, de a vármegye nemzetiségi összetétele lényegesen nem változott. Sokan elmagyarosodtak és beolvadtak. 1722-ben újabb pestisjárvány pusztított a megyében. 1729-ben épült fel a mai megyeháza. 1752-ben postahivatala lett a városnak. Az 1767-es Urbárium miatt a vármegyei nemesség erősen tiltakozott az uralkodónál. A vármegyei közgyűlés megtárgyalta, de nem akarta végrehajtani a rendeletet. A II. József által elrendelt népszámlálás sértette a nemességet és a lakosságot, így azt csak katonai jelenléttel tudták megtartani, 1784. március 4-20. között. (területe: 10 km² lakossága: 14.262 fő) 1785 március 18-án II. József egyesítette Abaúj és Torna vármegyét először, de halála után ismét önállóak lettek. Az 1787-es népszámlálás eredményeként 17.900 fő élt a vármegye területén. Az 1790. március 19-i megyegyűlés kimondta, hogy tanácskozási nyelve a magyar és a jegyzőkönyvet is magyar nyelven kell vezetni.⁵⁵ A napóleoni háborúk miatt 1809-ben volt az utolsó nemesi felkelés a megyében. 1809. március 27-én érkezett Tornára Károly Ambrus főherceg, esztergomi érsek, hogy a 28-i megyegyűlésen buzdítsa a rendeket az insurrekcióra (nemesi felkelés). A rendek 216 felkelőt és 24 lovast ajánlottak meg, kiket májusra kellett felfegyverezni és összetoborozni. A lovasok hadnagya Aszalay Pál lett. A sereg kapitánya: Farkas Antal főhadnagy, Faigel Péter hadnagy, Csizera Antal, Bartók Ferenc őrmesterek, László Antal, Géczy Antal. A vármegyei insurgents (felkelő) sereg a br. Orczy Lőrinc ezredes vezette hevesi lovasezredbe lett besorozva.⁵⁶ 1810-ben kolera pusztított a vármegyében. Az 1825/1827-es országgyűlés megyei követe gr. Andrássy Géza volt. 1825. november 3-án, Széchenyi és Vay Ábrahám 8000 forintos felajánlása után, 10 000 forintot ajánlott fel vagyonaiból a későbbi Magyar Tudományos Akadémia felépítéséhez. A dernői vasgyára készítette a Lánchíd keresztartóit.⁵⁷ A szabadságharc idején Tornán is megalakult a

---

⁵⁵KIRÁLY – SZILASI, 1968.

⁵⁶Történelmi közlemények Abaúj – Torna vármegye és Kassa múltjából. Kassa, 1911. szeptember, II.: évf., 2. szám, 65-78. p., KIRÁLY – SZILASI, 1968.

⁵⁷Vasárnapi Ujság. Huszadik évf., 2. sz., Buda – Pest, 1873. január 12., 1-2. p.,

ZSÁMBOKI LÁSZLÓ: „Vérrel , vassal, értelemmel” Gróf Andrássy György (1797-1872) és az Andrássyak az ország fölemelkedéséért. Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémia megalapításáról. Miskolc, 1997., MTA Miskolci Akadémiai Bizottság,

Nemzetőrség, melynek parancsnoka Újfalussy Papp János hidvégar-dói birtokos lett, majd őt követte, szeptember 22-től, Soupper János őrnagy, október 16-tól Nedetzky Károly őrnagy. A lovas nemzetőrök parancsnoka június 19-től, gr. Török Miklós őrnagy lett.⁵⁸

1848. december 31-én, Perczel Gábor tábornok csapatai Perku-pán majd január 1-én Tornán keresztül vonultak Kassa irányába. 1849. február 9-én, Schlick osztrák császári altábornagy vonult át a városon. A bírót, aki a kocsmában ült, azzal a kérdéssel rendelték magukhoz, hogy „Melyik út vezet Miskolc felé?” A bírót azt kér-dezte: „Miskolc felé? Alá is út, felé is út!” Az osztrákok nem ismer-ték e magyar szófordulatot, hiszen rossz vége is lehetett volna az „útbaigazításnak”.⁵⁹ 1849. február 13-án a Görgey Artúr vezette Feldunai hadtest balszárnya Színnél utolérte a 11-én üldözőbe vett Schlick-hadtestet és egy csatában le is győzte. Az osztrákok 60-70 lovast és mintegy 100 gyalogost veszítettek. Görgeynek saját beval-lása szerint ez a győzelem volt a Feldunai hadtest önálló parancsno-kaként az utolsó hadi sikere.⁶⁰ 1849. június 24-én az oroszok el-foglalták Kassát és Rüdiger tábornok vezetésével Tornán keresztül vonultak az ország belseje felé, magukkal hozva a kolerát.⁶¹

A vármegye 1848-ban Felső-Magyarország Tiszáninneri kerü-letéhez tartozott. Lélekszáma 29.083 fő volt, 1 mezőváros, Torna és 41 falu, 23 puszta tartozott hozzá, újoncait pedig a 34. Benczúr ma-gyar gyalogezredbe sorozták be.⁶² A szabadságharc leverése után 1850-ben újra egyesítették Abaújjal, mely állapot 1860-ig tartott. Ekkor hét járása volt, a tornai, mislyei, szikszói, szepesi, abaújszán-tói, kassa-vidéki, kassa-városi.⁶³ Az 1867-es kiegyezést követően a vármegye ismét önálló lett. A júniusi koronázásra a vármegyei ban-dériumot Koós Pál péderi, Péli Gábor komjátói birtokosok és Waigl

---

B-A-Z Megyei Levéltár, Miskolci Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár közös kiadványa, 91-116. p., 101. p., 104. p.

⁵⁸BONA GÁBOR: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49. Bp., 1987., Zrínyi, 366, 370, 372. p.

⁵⁹KIRÁLY – SZILASI, 1968.

⁶⁰GÖRGEY ARTHUR: Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években. I-II. Bp., 1911., Franklin – Társulat, I. kötet, 21. fejezet, 184. p.

⁶¹KIRÁLY – SZILASI, 1968., Dernőn a temetőben található az elesett magyar honvédek öntvény síremléke

⁶²KÁLNICZKY, 1995. 88-89. p.

⁶³KÁLNICZKY, 1995. 97-98. p.

Gyula vezették. 1869-ben lett távíró Tornán.⁶⁴ Az 1869-es népszámlálás adatai alapján: 23.176 fő élt a vármegyében, melyből 22.062 fő magyar és 189 német, 60 tót, 862 orosz, 3 egyéb volt. Vallási megoszlása: 11.687 római katolikus, 1062 görög katolikus, 9249 református, 222 evangélikus, 926 zsidó, 7 más keresztény, 23 egyéb nem keresztény.⁶⁵ Tornán 1469 fő élt, de egyes becslések szerint több mint 2000 fő. Az 1873-as adatok alapján Torna megye lakossága 22.176 fő, két járása volt az alsó (Bódvaszilás) és a felső (Hidvégar-dó).⁶⁶ A törvényszék 1877-ben megszűnt. Az utolsó halálos ítéletet 1868-ban hozták, mikor is egy apagyilkost, Prinyes János tornai lakost a bódvavendégi hegy orránál felállított akasztófán végezték ki.⁶⁷

A 19. század végén az országgyűlés egyesítette Abaúj és Torna vármegyéket. Abaúj területe 2872,71 km², 166.666 fővel, Tornáé 618,04 km², 23.176 fővel került összevonásra, Kassa központtal. Az új megyének hat járása lett, csereháti (Szepesi), füzéri (Kassa), Hernádsadány, (Zsujta), gönci (Abaújszántó, Gönc), kassai (Kassa, Hidasnémeti), szikszói (Szikszó, Léh), a vármegye községeiből pedig létrehozták hetedikként a tornai járást.⁶⁸ Az egykori vármegyéből, Dernő, Hárskút, Kovácsvágás, Lucska, Barka, Borzova, Szilice községeket Gömör és Kishont vármegyéhez csatolták.⁶⁹ Az új egyesített vármegyéhez 1881-ben Szepesből, Stósz, Sárosból pedig Tihanyt (Abaújti hanyt) csatolták, de ugyanakkor kilenc települést Abaújából, Zemplénhez csatoltak át.⁷⁰ 1884-ben került Borsodtól, Abaúj-Tornához Tornaszentjakab község, de Zemplénhez újabb három település került át (Erdőhorváti, Komlóska, Regéczi-három-hutta) az újraegyesült vármegyéktől.⁷¹ Innentől kezdve a vármegye változatlan formában működött tovább az első világháború végéig.⁷²

---

⁶⁴KIRÁLY – SZILASI, 1968.

⁶⁵Az 1869-es népszámlálás vallási adatai. Bp., 2005., TLA Teleki László Intézet, KSH Népszámlálás, KSH Levéltár. Összeállította: Sebők László, 211.p.

⁶⁶KÁLNICZKY, 1995. 108.p.

⁶⁷KIRÁLY – SZILASI, 1968.

⁶⁸1881. évi 63-64. tc., 1884. évi 7.tc., 1886. évi 21. tc., B-A-Z megye történeti helységnévtára 1870 – 1983. (továbbiakban: THn) Miskolc, 1983., B-A-Z Megyei Levéltár, In.: B-A-Z megyei levéltári füzetek 16-18., VIII. p.

⁶⁹THn. VIII., X. p.

⁷⁰THn. VIII. p.

⁷¹THn. VIII. p.

⁷²KÁLNICZKY. 106. p., (1890. 25. tc.)

A 19. század utolsó éveiben megindult kivándorlás miatt 44 ezer ember hagyta el a vármegyét, 1899-1913 között.⁷³ Az 1896-ban létrehozott Bódva-völgyi vasútvonal a gazdasági élet vérkeringésébe próbálta bekapcsolni a vidéket, azonban ez sem tudta megszüntetni a kivándorlást.⁷⁴

Az I. világháborút követően, 1918. december 29-én a csehszlovák csapatok megszállták Kassát, majd a vármegye északi részét is, ahol birtokba vették a középületeket és hivatalokat, valamint új közigazgatást vezettek be.⁷⁵ A vármegye két részre szakadt 158.077 főből 75.201 (47,57%) került csehszlovák, 82.876 fő (52,43%) került magyar közigazgatás alá. Kassa lélekszámával együtt, 119.412 fő (75,54%) került csehszlovák közigazgatás alá. A megye tisztviselőinek azon részét, akik nem működtek együtt a megszállókkal kiutasították. Így érkeztek meg 1919. március 19-én Szikszóra a kiutasított megyei hivatalnokok. Az 1919. június 13-án, a Clemanceau-jegyzéket követően a magyar haderő július 4-ig, a csehszlovák július 6-ig vonult vissza az általuk elfoglalt területekről. Az első határvonala hossza 829 km volt és kilenc megye teljesen, nyolc pedig részben – köztük Abaúj-Torna – került át az új csehszlovák államhoz.⁷⁶

A trianoni béke következtében a vármegye 3223 km² területéből, 1551 km²-t (48,12%) csatoltak el. A magyar területű Abaúj vármegye új székhelye Szikszó lett és öt járásra oszlott, abaújszántóira, bódvaszilásra, encsire, göncire és szikszóira.⁷⁷ Az új csehszlovák hatalom 1922. október 26-án átszervezte a vármegyét Kassa székhellyel és a hat megye egyike lett. 1928. július 1-vel a pozsonyi tartományi hivatal igazgatása alá került. Magyarországon 1923-ban, 25 új közigazgatási egységet szerveztek.⁷⁸ A magyar részen 1924-ben a járási szolgabírói kirendeltség Füüzerradványban majd Pálházán működött. E kirendeltséget 1928-tól hegyközi szolgabírói kirendeltségnek, a bódvaszilasi járást pedig az 1921 előtt használatos, tornai járásnak kezdték nevezni. Ez az állapot 1938. november 2-ig az első

---

⁷³DÉNES,1983. 124. p.

⁷⁴DÉNES,1983. 124. p.

⁷⁵Abaúj – Tornavármegye panaszirata a határmegállapító bizottsághoz. Szikszó, 1921., Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája. 18-24. p.

⁷⁶KÁLNICZKY. 120. p.,

⁷⁷THn. IX. p., KÁLNICZKY. 121. p.,

⁷⁸Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp., 2001., Osiris, 233. p.

bécsi döntésig tartott, mikor is 1162 km² (36,05%) és 67.960 (42,99%) fő került vissza. Kassa városával (93 km², 58.090 fő) összesen, 1255 km² (38,9%) csatoltak vissza 126.050 (79,7%) fővel. A visszatért területekkel újraegyesített vármegye központja Kassa lett hat járással, így az abaújszántóiival, cserehátiival, gönciivel, kassaiival, szikszóiival és a tornaival.⁷⁹ 1939. március 6-án a csehszlovák-magyar határmegállapító bizottság a lakosság kérését figyelembe véve, 1939. április 4-től Magyarországhoz csatolta, Ájfalucska, Aranyida, Jászó, Jászómindszent, Rudnok községeket.⁸⁰ 1939-1944 között a vármegye hat járásra oszlott: abaújszántói, csereháti (korábban encsi járás), gönci (Hernádsadány központtal, 1920 előtt füzéri járás volt), kassai, szikszói, tornai, amely 1920-1938 között bódvaszilasi járásként volt ismert.⁸¹

A második világháború alatt, 1945. január 20-án visszaállt a trianoni határ a magyarok egy részét pedig kitelepítették. Magyarországon újra Szikszó központtal, Abaúj vármegye néven szervezték újjá a közigazgatást, öt járással, abaújszántóiival (Szikszó), bódvaszilasiival, encsiivel, gönci-pálházaival és a szikszóiival.⁸² Ez a helyzet állt fenn 1947. február 10-én a világháborút lezáró párizsi béke idején is.⁸³ 1949-ben a Minisztertanács, 4343/1949. sz. rendeletével létrehozta Borsod-Abaúj-Zemplén megyét, és a rendelet 1950. január 1-i életbelépésével a történelmi Torna és Abaúj-Torna vármegye története lezárult.⁸⁴

---

⁷⁹THn. IX. p.

⁸⁰Magyar Katolikus Lexikon I. k., Bp., 1993., SzIT., 8-9. p.

⁸¹THn. IX. p.

⁸²KÁLNICZKY. 123-124. p.,

⁸³KÁLNICZKY. 124. p.,

⁸⁴THn. XII. p., KÁLNICZKY. 126. p.,